

2017-138

Archeologienota Zomergem Beukenpark

Programma van Maatregelen

Bert ACKE en Maarten BRACKE

20-9-2017

1. Gemotiveerd advies

De archeologienota kadert in het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Naar aanleiding van een geplande aanvraag voor een verkavelingsvergunning te Zomergem Beukenpark (provincie Oost-Vlaanderen), waarbij de totale oppervlakte van de betrokken percelen 3000m² of meer bedraagt, dient de initiatiefnemer een archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag. De archeologienota dient opgemaakt te worden onder supervisie van een erkend archeoloog.

Het terrein heeft een langgerekte noordzuid vorm en bevindt zich ten oosten van het Beukenpark in Zomergem. Aan de oostzijde ligt het Schipdonkkanaal. Het zuidelijke deel van het terrein is momenteel in gebruik als paardenweide, het centrale deel is weiland en in het noordelijke deel is bebossing aanwezig. Het plangebied sluit niet aan op de oever van het Schipdonkkanaal: langsheen het kanaal ligt een reservatiezone voor het kanaal, waar geen werken kunnen gebeuren. De weide en de beboste zone lopen echter wel door in deze reservatiezone, tot aan het jaagpad naast het Schipdonkkanaal. Om deze reden valt de oostelijke grens van het plangebied niet samen met de perceelsgrens en met de oostelijke grens van het weiland en de beboste zone. Centraal op het terrein en doorlopend in de reservatiezone is een hogere opduiking aanwezig op het terrein, met daarop enkele bomen en een houten stal. Op het weiland staat een opvallend grote, oude boom, alsook een houtopslagplaats en een tweede houten stal. Op de paardenweide is een 'piste' aangelegd met daarnaast 2 lichtpylonen. Tussen beide weides is een afsluiting aanwezig. Het plangebied is in totaal 6156m² groot. Het zuidelijke en centrale deel van het plangebied zullen verkaveld worden, dit zijn de 2 weides. Deze hebben een gezamenlijke oppervlakte van 4741m². Het noordelijke deel blijft behouden als bos, hier gebeuren geen werken. Er worden 11 bouwloten voorzien, telkens met een voortuinstrook van 5m lang aan de zijde van het Beukenpark, en achterliggend een bouw- en tuinzone. In de voortuinstrook komen de aansluitingen op de nutsvoorzieningen te liggen. Er wordt geen wegenis aangelegd op de verkaveling, alle loten hebben een uitweg naar het Beukenpark. Om de verkaveling te creëren, zullen de omheining, lichtpylonen en stallen verwijderd worden. De bomen die in het plangebied staan blijven behouden. De centrale hogere opduiking wordt niet afgegraven; het is aan de kopers van de bouwloten om te bepalen wat er met deze 'heuvel' gebeurt. Niettegenstaande zullen de geplande werken een grote impact hebben op het aanwezige bodemarchief: de voorafgaande afbraakwerken, het bouwrijp maken van de percelen, het optrekken van de woningen, het aanleggen van nutsvoorzieningen en -leidingen en het inrichten van de tuinzones is nefast voor eventueel aanwezige archeologische sporen en sites.

Het uitgevoerde bureauonderzoek is volledig waarbij de relevante en beschikbare bronnen teruggevonden werden en geraadpleegd. De site zich bevindt ter hoogte van het neerhof van een kasteelsite die teruggaat tot het midden van de 17de eeuw en behoorde tot de heren van Zomergem. Het kasteel was via een dreef rechtstreeks verbonden met de kerk van Zomergem. De structuur van de kasteelsite doet denken aan een middeleeuwse motte, maar behoudens de nabijgelegen straat Motje werden er geen aanwijzingen teruggevonden voor een oudere oorsprong van het domein. Het kasteel op het opperhof werd in de loop van de 18de eeuw afgebroken. De gebouwen op het neerhof behielden hun functie als hoeve, tot ze rond 1840 werden omgevormd tot een nieuwe kasteelsite, het kasteel van Meirlare. Het lijkt er op dat het plangebied zich bevindt ter hoogte van de grachten en toegang tussen het neerhof en het opperhof, mogelijk vallen ook enkele gebouwen van het

neerhof binnen de grenzen van de verkaveling. Het zuidelijke deel, naar de Schauwbroekstraat op, is gelegen binnen een tweede omgrachting, op een zone die mogelijk in gebruik was als moestuin. Met de aanleg van het Schipdonkkanaal rond 1850 dwars door de oudste kasteelsite werd het opperhof weggegraven. Het kasteel van Meirlare werd in 1918 zwaar beschadigd. Momenteel is een enkele oude boom waarschijnlijk het enige bovengrondse overblijfsel van deze voor de geschiedenis van de gemeente Zomergem belangrijke site. De uitgraving van het Schipdonkkanaal had geen invloed op het plangebied, waar er geen gekende grootschalige verstoringen plaatsgevonden hebben. Hoe de site er uitzag voor 1777 is niet gekend. Het plangebied is gelegen op een gekende archeologische site, die op de CAI wordt omschreven als een site met walgracht daterend uit de late middeleeuwen. Bronnen die deze datering staven worden echter niet vermeld, deze lijkt enkel gebeurd te zijn op basis van het uitzicht van de site op de Ferrariskaart. In de omgeving van het plangebied zijn meerdere sites met walgracht met laatmiddeleeuwse oorsprong gelegen. De site aan het Beukenpark maakte deel uit van een groter middeleeuws landschap met bewoning rond de parochiekerk, verspreide landelijke bewoning in de omgeving en met daartussen grotere omwalde hofsteden. De gekende sites geven echter ook aan dat er in de onmiddellijke omgeving reeds bewoning was in de metaaltijden en de Romeinse tijd. Het plangebied bevindt zich op de overgang tussen drogere zandbodems, al dan niet met een lemige component, in het westen en meer natte zandleembodems in het oosten. Los van de gekende kasteelsite, kunnen dergelijke gronden ook aantrekkelijk geweest zijn voor menselijke aanwezigheid in oudere periodes.

Deze gegevens tonen aan dat het projectgebied een hoge archeologische verwachting heeft. De geplande verkaveling bevindt zich ter hoogte van het neerhof en de grachten horend bij een kasteelsite die mogelijk teruggaat tot de late middeleeuwen. Uit de historische bronnen is weinig gekend over deze site, zodat archeologisch onderzoek op deze locatie ongetwijfeld zal bijdragen tot een beter begrip van het ontstaan, de inrichting en de evolutie van de kasteelsite. De kans is daarnaast niet onbestaande dat er oudere sporen (bvb. metaaltijden, Romeinse periode) bewaard zijn op het terrein. Er zijn geen specifieke aanwijzingen dat het terrein een verhoogd potentieel heeft naar steentijdsites. Er hebben geen gekende diepgaande verstoringen plaatsgevonden op het plangebied, waardoor kan verondersteld worden dat eventueel aanwezige archeologische sites een goede bewaring zullen hebben.

Rekening houdend met de hoge archeologische verwachting en de verstorende aard van de geplande werken, dient er verder vooronderzoek te gebeuren op het zuidelijke en centrale deel van het plangebied. Een verder vooronderzoek kan relevante kennisvermeerdering genereren: uit de historische bronnen is weinig gekend over deze site, zodat archeologisch onderzoek op deze locatie ongetwijfeld zal bijdragen tot een beter begrip van het ontstaan, de inrichting en de evolutie van de kasteelsite. De rechtstreekse verbinding tussen de parochiekerk en het kasteel via de voormalige kasteeldreef duiden op de belangrijke rol die de site vertolkte in het verleden van Zomergem. De kans is daarnaast niet onbestaande dat er oudere sporen (bvb. metaaltijden, Romeinse periode) bewaard zijn op het terrein.

Gezien de aard van de site en het archeologisch verwachtingspatroon is een verder vooronderzoek in de vorm van proefsleuven noodzakelijk. Ook naar kosten-batenanalyses is deze onderzoeksmethode te prefereren. Het sleuvenplan, de richtlijnen en onderzoeksvragen worden hieronder voorgesteld. Dit proefsleuvenonderzoek dient te gebeuren in uitgesteld traject, na afbraak van de bestaande

stallen, het verwijderen van de omheining, het afkoppelen van de elektriciteit en het wegnemen van de pylonen.

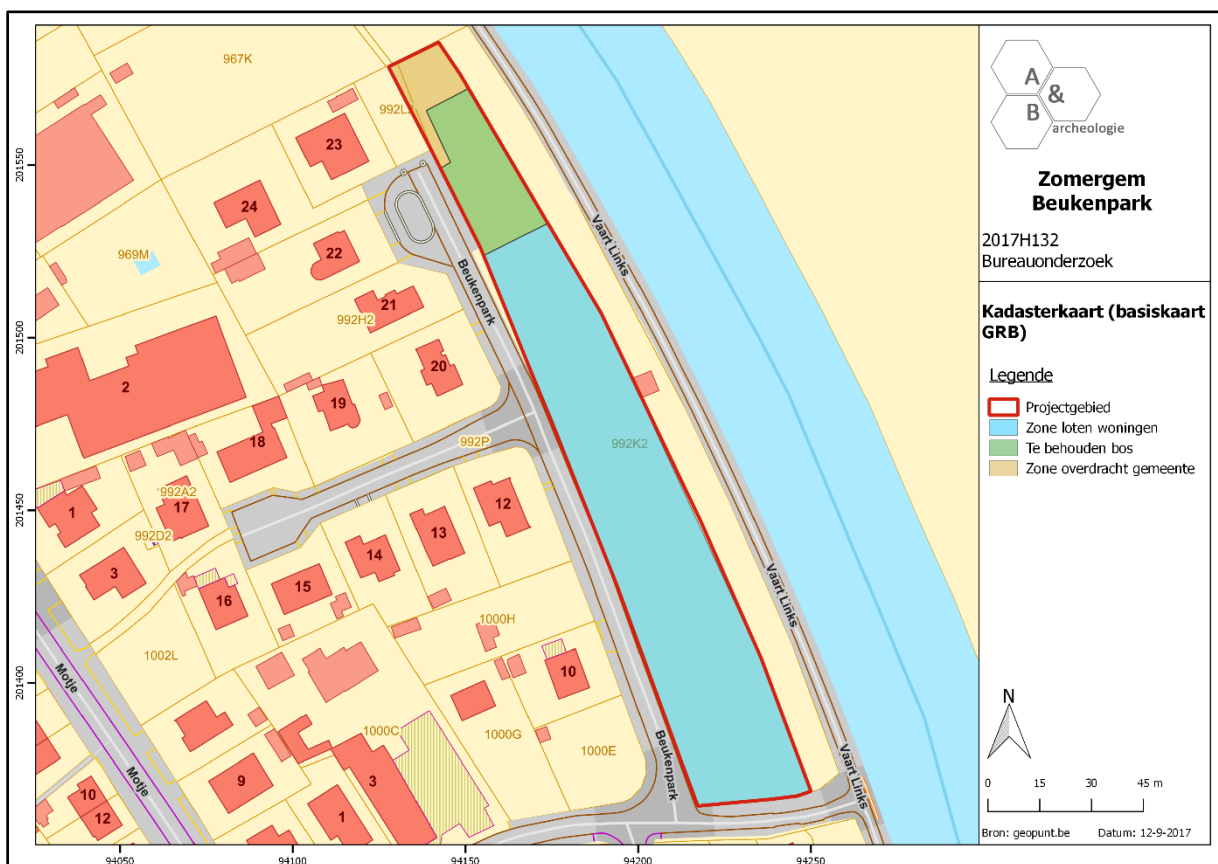
2. Administratieve gegevens en afbakening

Locatiegegevens: Zomergem Beukenpark

Lambertcoördinaten onderzoeksgebied: X: 94127,7 en Y: 201364,35; X: 94250 en Y: 201585,57

Kadastergegevens: Zomergem, afdeling 1, sectie A, perceel 992k2 (partim)

Op het noordelijke deel van het plangebied gebeuren geen werken, dit wordt uitgesloten van verder onderzoek. De sleuven worden enkel aangelegd op de centrale en zuidelijke zone, die verkaveld zal worden. Het onderzoeksgebied heeft een oppervlakte van 4741m² (totale oppervlakte plangebied: 6156m²).

Figuur 1 Uitsnede uit het kadasterplan met aanduiding van het projectgebied. Enkel de blauwe zone van het plangebied komt in aanmerking voor verder onderzoek (bron: geopunt.be).

3. Vraagstelling

Het doel van het onderzoek is om te achterhalen of er op het terrein één of meerdere archeologische sites aanwezig zijn en te bepalen welke maatregelen dienen te worden genomen voorafgaand aan de verdere ontwikkeling van het projectgebied. Daarnaast kan ook de verstoringsgraad in kaart gebracht worden. Meer specifiek zal het onderzoek er ook op gericht zijn om de bewaringstoestand en kenmerken van de kasteelsite na te gaan.

Hieronder worden enkele specifieke, niet limitatieve, onderzoeksvragen weergegeven.

- Zijn er archeologische sporen aanwezig? Welke spoorcategorieën komen voor?
- Wat is de bewaringstoestand van de aangetroffen sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren en behoren ze tot één of meerdere periodes?
- Zijn er indicaties omtrent artisanale activiteiten of aanwijzingen voor andere functionele eigenschappen?
- Wat is de relatie tussen de archeologische sporen en het landschap?
- Kan een archeologische site uitgesloten worden?
- Wat is de graad van verstoring binnen het plangebied?
- Welke elementen zijn er terug te vinden van de voormalige kasteelsite (bvb. bewoningssporen, structurele elementen, kuilen, artisanale activiteiten)? Is er een fasering te herkennen? Wat is de archeologische waarde van deze site?
- Zijn er aanwijzingen dat de site teruggaat op een laatmiddeleeuwse site met walgracht? Zijn er eventuele oudere sporen/vondsten bewaard?
- Wat is de opbouw van de gracht? Kan de aanwezigheid van vondstmateriaal de oorsprong bevestigen? Wat is de archeologische waarde van de gracht? Hoe is de demping van de gracht gebeurd?
- Is verder onderzoek noodzakelijk? Dient verder natuurwetenschappelijk onderzoek te gebeuren?

4. Plan van aanpak (onderzoeksstrategie, -methode en –technieken)

Uit het verslag van resultaten kwam naar voor dat verder vooronderzoek met ingreep in de bodem door middel van proefsleuven de meest aangewezen methode is om deze site te onderzoeken. De afbakening van het onderzoeksgebied is te vinden op figuur 1, 2 en 3. De voorziene onderzoeksmethode moet niet uitgevoerd worden indien de geplande werken alsnog niet zullen plaatsvinden.

Om eventueel aanwezige archeologische sporen niet te beschadigen, is het van belang dat het verwijderen van de stallen, de omheining en de pylonen omzichtig gebeurt en dat dit geen bijkomende ondergrondse verstoringen veroorzaakt. De elektriciteitskabel die de pylonen voedt wordt voorafgaand het onderzoek buiten werking gesteld, maar niet uitgegraven.

Teneinde na te gaan of er archeologisch relevante grondsporen aanwezig zijn binnen het onderzoeksgebied, dient gebruik gemaakt te worden van de inplanting van 2 langgerekte proefsleuven in het onderzoeksgebied. De sleuven worden aangelegd buiten de bouwzone van de huizen. De sleuven worden in de lengterichting van het perceel aangelegd; op deze manier worden in principe alle grachten die volgens de Ferrariskaart binnen het plangebied vallen aangesneden (de grachten van de zuidelijke bijkomende grachtenstructuur worden gedwarst, de gracht tussen opper- en neerhof wordt eerder schuin aangesneden) en wordt ook de doorgang tussen opper- en neerhof aangesneden. Om de precieze omvang van de gracht tussen opper- en neerhof en de kenmerken van de toegangszone te kunnen vatten, moet er een kijkvenster aangelegd worden rond deze gracht en de toegangszone, teneinde deze gracht minstens op 1 plek in zijn volledige breedte te kunnen onderzoeken en tegelijk zicht te krijgen op de overgang ervan met de toegangszone. Naar verwachting is de vulling van de gracht net naast de toegangszone ook de plek waar het meeste vondstmateriaal te verwachten valt: op deze locatie was het meeste passage en is de kans het grootst dat allerhande onbruikbare artefacten in de gracht zijn gegooid.

Op alle grachten moet minstens 1 diepere coupe geplaatst worden, om de vullingsgeschiedenis na te gaan en de stratigrafie te registreren. Bij de gracht tussen opper- en neerhof wordt de coupe het best zo dicht mogelijk naar de toegangszone geplaatst, op de plek waar de gracht reeds zijn volledige breedte heeft (en dus bvb. niet op een uitwaaiierend stukje gracht vlak naast de toegangszone). Indien de grachten meer dan 1,20m diep onder het maaiveld gaan, dan is het aangewezen om de sleuf plaatselijk uit te breiden om een getrapte sleuf aan te leggen en het couperen op een zo veilig mogelijk manier te kunnen uitvoeren. Indien bij het couperen niet de onderkant van de gracht wordt bereikt, dan wordt er geboord/gesondeerd tot deze wel wordt bereikt, ten einde de volledige vullingsgeschiedenis te kunnen registreren. De uitvoerder voorziet in pompen ingeval van wateroverlast. Er is bij het vrijleggen van de grachten en het couperen ervan voldoende aandacht voor recuperatie van vondstenmateriaal en staalname in het kader van natuurwetenschappelijk onderzoek. Indien na het sleuvenonderzoek blijkt dat er voldoende kennisvermeerdering kan gegenereerd worden door verdere studie van de bevindingen uit de sleuven en de kijkvensters, zonder dat er een verdere opgraving noodzakelijk is, dan is het van belang dat hiervoor een gedegen

dataset ter beschikking is. Deze dataset moet minstens bestaan uit een hoeveelheid vondsten, stalen en stratigrafische informatie die moet toelaten om de onderzoeksvragen te beantwoorden en het ontstaan en de ontwikkeling van deze site te kunnen reconstrueren. De uitvoerder van het sleuvenonderzoek houdt er terdege rekening mee dat er organische resten aanwezig kunnen zijn in de gracht, en voorziet de juiste maatregelen om de staalnames hiervan op een verantwoorde manier uit te voeren en tijdelijk te stockeren tot eventueel verdere analyse.

Bij het aanleggen van sleuven, kijkvensters en coupes worden de aanwezige bomen gevrijwaard. Er wordt voldoende buffer gehouden om het wortelgestel niet te beschadigen.

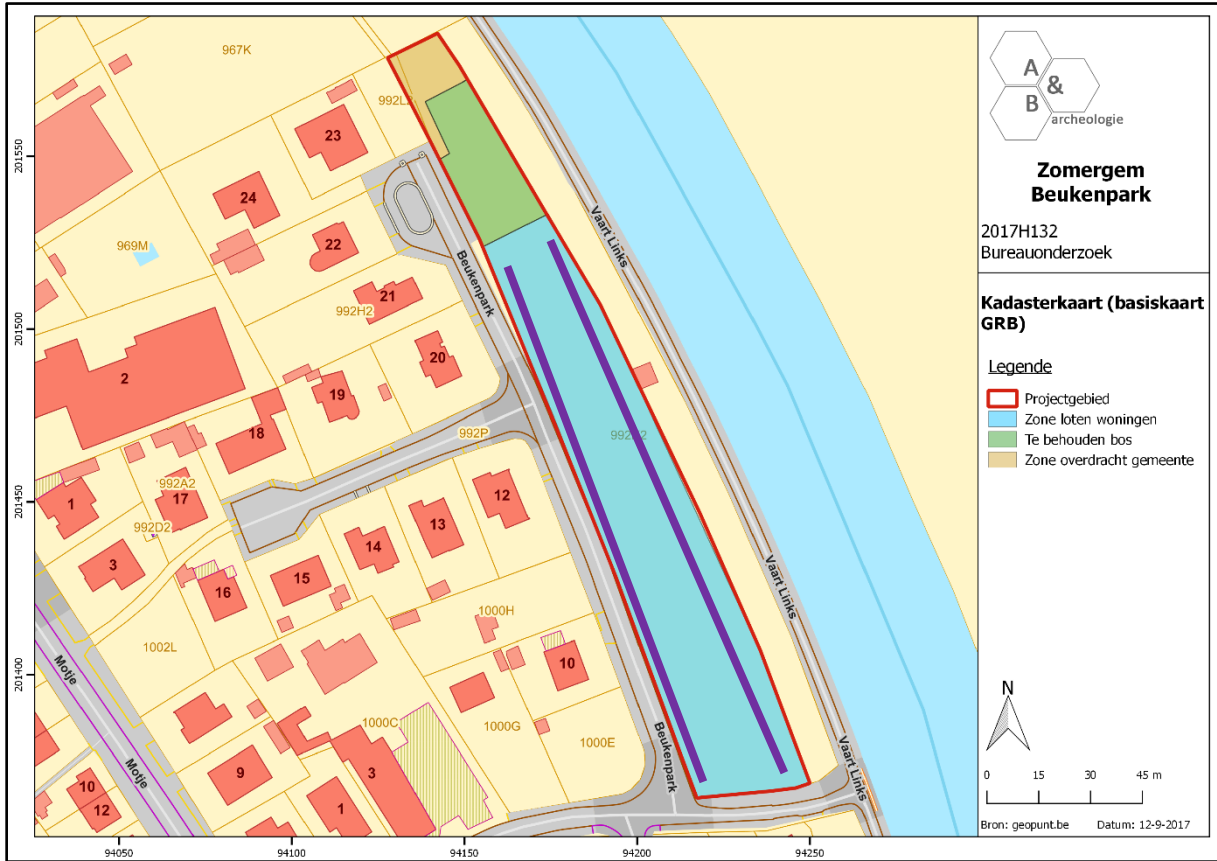
Aangezien de huizenblokken in het zuidelijke deel 15m lang zijn, zal de afstand tussen beide sleuven zeker in deze zone meer dan 15m zijn. Ondanks deze ruime tussenafstand (normaalgezien 12 à 15m tussen het middenpunt van de sleuven), wordt deze toch aanvaardbaar geacht om een correcte inschatting te kunnen maken van het archeologisch potentieel en de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Voor de uitgraving wordt gebruik gemaakt van een niet-getande graafbak. De sleuven zijn 1,80 tot 2m breed. Daarnaast worden extra volg-, dwarsleuven of kijkvensters aangelegd om beter inzicht te krijgen in de aard van de aangetroffen archeologische sporen. Bij het uitgraven is er terdege aandacht voor metaaldetectieonderzoek: enerzijds omdat het plangebied onderhevig was aan bombardementen tijdens de wereldoorlogen, anderzijds omdat er een verhoogde kans is op het aantreffen van metalen vondsten. De afgraving tot op het archeologische niveau gebeurt in lagen van 10cm dik, waarbij telkens controle van het vlak plaatsvindt met een metaaldetector geschikt voor de doelstellingen van het onderzoek en door een persoon vertrouwd met dergelijk metaaldetectieonderzoek. De uitgegraven grond wordt ook gedegen onderzocht met de metaaldetector.

Er wordt 10%, oftewel ca. 474m², van de onderzoekbare oppervlakte opengelegd door middel van sleuven en 2,5%, oftewel ca. 119m², door middel van volg-, dwarsleuven of kijkvensters. De ligging van deze bijkomende 2,5% is vrij te bepalen door de erkende archeoloog die het proefsleuvenonderzoek uitvoert, zij het wel dat er zeker een kijkvenster wordt aangelegd op de overgangszone tussen neerhof en opperhof, zoals hierboven beschreven. Op die manier is er een maximale info voor een minimale kost. Er wordt in totaal 593m² oftewel 12,5% van het plangebied onderzocht.

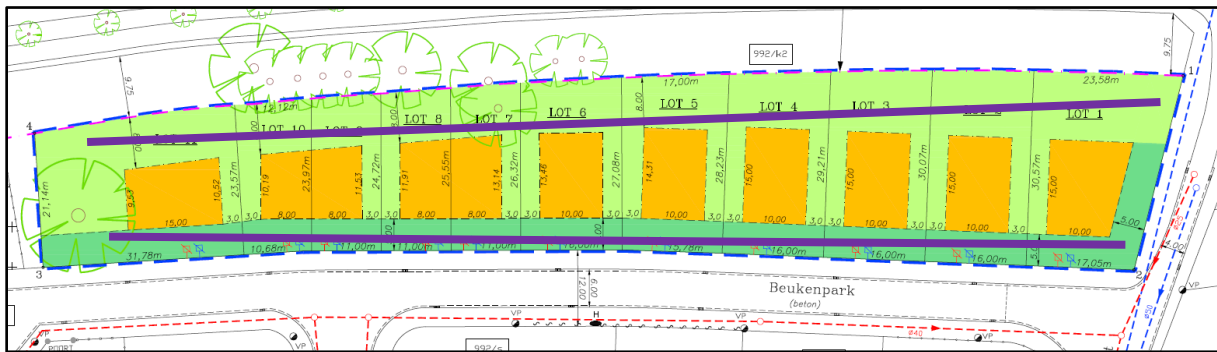
De grond wordt gescheiden afgegraven en gestockeerd naast de sleuf. Het dichten gebeurt op zo'n manier dat de originele bodemopbouw opnieuw bekomen wordt en dat de draagkracht van de bodem minstens gelijk is aan de draagkracht voorafgaand de start van het veldwerk. Indien nodig worden kwetsbare sporen (bv. urnengraven) afgedekt met waterdoorlatende doek.

Zowel het veldwerk als de verwerking en rapportage van de hierboven beschreven methodes dienen te voldoen aan de methodiek zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk. Het onderzoeksdoel is succesvol bereikt indien de vraagstelling gefundeerd kan beantwoord worden.

Figuur 2 Indicatief sleuvenplan, geprojecteerd op het kadasterplan (bron: geopunt.be).

Figuur 3 Indicatief sleuvenplan, geprojecteerd op het verkavelingsplan (bron: initiatiefnemer).

5. Gewenste competenties

- Het team moet bestaan uit minstens 1 archeoloog met minstens 100 werkdagen ervaring met onderzoek op lemige zandgronden.
- Het team moet bestaan uit minstens 2 archeologen met minstens 40 werkdagen veldervaring met proefsleuvenonderzoek.
- Het team moet bestaan uit minstens 1 archeoloog met ervaring met onderzoek van (laatmiddeleeuwse) sites met walgracht.
- Het team moet bestaan uit minstens 1 persoon die ervaring heeft met metaaldetectieonderzoek.

6. Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk

Behalve de spreiding van de sleuven (hierboven reeds aangehaald) zijn er geen voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk.